

O čem je multikulturní výchova?

Mgr. Jiří Kocourek

Následující text vychází ze zkušeností lektorů interkulturní výchovy, z realizované analýzy rámcově vzdělávacích programů, z tvorby webových stránek www.czechkid.cz, metodického a učebního materiálu interkulturní výchovy na školách, rozhovorů s pedagogickými pracovníky vyučujícími děti – cizince, diskusí se studenty pedagogiky. Autor se v něm snažil zachytit lehce v praxi uplatnitelný a uchopitelný popis interkulturní výchovy, a to jak při přípravě vyučovacích hodin, tak při přípravě školního vzdělávacího programu.

Nejistota

Slovy sociologických výzkumů¹ existuje v České republice stále velké množství lidí, kteří **nemají, ani nemohou mít konkrétní intenzivní zkušenost** s příslušníky jiných než českých (rozumí se českých, moravských, slezských) kultur. **Děti cizinci, které k nám přišly z prostředí jiných kultur, mají často větší interkulturní zkušenosti než jejich učitelé, kteří znají cizí kultury často z pohledu turisty či z učebnic zeměpisu.** České školství integruje děti cizince spíše výukou češtiny a zvládnutím české látky, ale téměř zcela opomíjí **výchovu a podporu vývoje sociální a kulturní identity žáků**, a to jak českých, tak dětí cizinců, co se může dít s žákem, který svou sociální či kulturní identitu hledá, utváří, mění, ztrácí. Když jsme se například ve třídě zeptali, jestli mají děti ve třídě někoho z jiné než české kultury, odpověděly, že ne, a to i v případě, že s nimi do třídy chodila slečna z Ruska či Ukrajiny. O kamarádovi klidně řeknou, že je to Vietnamec, a to proto, „že má šikmé oči“. Teprve za půl hodiny se ozve zezadu hlas: „Ale vždyť on je z Gruzie.“ Existují samozřejmě ale i pozitivní příklady, které však potvrzují výše zmíněné jako výjimka. Stále jako bychom se báli o jiných kulturách v ČR či o jejich střetech hovořit, jako bychom v tom neviděli smysl, jako by se nás to netýkalo, nevíme jak o nich hovořit. Na druhou stranu se však ve školství již hojně let setkáváme s intenzivní snahou **zavést do výuky na všech úrovních a typech škol multikulturní výchovu.** Tento požadavek byl nakonec formálně stvrzen v **rámcově vzdělávacích programech** v podobě **průřezového tématu: multikulturní výchova.**

Předmět?

V průběhu vyučovacího procesu naplňovány tři obecné základní cíle: **předávání znalostí, předávání dovedností (vzdělávání) a předávání společenských hodnot (výchova).** Snad se mnou budou čtenáři souhlasit, že v učebnicích matematiky, českého jazyka a jiných předmětů nalézáme většinou prokazatelné informace, ověřené fungující metody a společensky za pozitivní považované hodnoty. Multikulturní výchova je však v porovnání s ostatními předměty vyučovanými na školách (stejně jako i některá další průřezová témata: mediální výchova, globální výchova atd...) novodobým, v ČR dosud

¹ Prudký, L. 2004: Přináležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a k cizincům v České republice. FHS UK, Praha., „Postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR – problémové oblasti a návrhy řešení“, MPSV, 2004, zpracovatel Gabal, Analysis & Consulting

všeobecně neukotveným tématem. V české společnosti nemají dosud znalosti o multikulturálním prostředí „punc“ prokazatelnosti, dovednosti si mnohdy nemáme na čem, na kom vyzkoušet, stále diskutujeme o tom, zda je multikulturální prostředí v ČR společensky a politicky žádané či nikoli. V souvislosti s multikulturální výchovou **se stále více hovoří o tom, proč učit a čeho dosáhnout, než o tom, o čem v ní učit, jak si ověřovat dosažené výsledky**. Zatímco v případě Tělesné výchovy nám přijde přirozené, že nejde jen o výchovu ke sportu, ale také o provozování opravdových sportovních aktivit, v případě multikulturální výchovy často váháme: „Vychovávat k toleranci v multikulturálním prostředí, to je možné, ale jak?“. Co je vlastně máme při hodinách dělat? Jaké aktivity provozovat?

Jak člověk přijde ke kultuře?

Podívejme se na osobnost člověka, na to co tvoří jeho identitu obdobně jako na kouli, uprostřed které je to, co člověku „bylo dáno do vínku“ (genetické informace, primární biologické a osobnostní založení). Na tento střed se postupně v průběhu vývoje životního cyklu nabalují další vrstvy: **interakce s maminkou, působení okolí, výchova v rodině, výchova na školách, socializace** v širším slova smyslu, **akulturace** a v neposlední řadě **globalizace**. Vzhledem k tomu, že **člověk bez těch druhých nemůže rozvíjet svou identitu**, protože ji vytváří také na základě jejich reakcí na něj samotného, všechny výše jmenované slupky vytvářejí identitu jedince, on zase svou vůlí přispívá k vývoji těchto vrstev identity. Lidé jsou tvořeni **nejen svou individuální, ale také skupinovou identitou**. Bez jedné ani bez druhé jen těžko může existovat.

Kultura jako osobnost skupiny

Kulturu můžeme chápat jako nástroj člověka k **adaptaci na své životní prostředí**. **Dva lidé různých kultur, které se v jejich rámci narodili v různých životních prostředích, nabalují tyto slupky ve zcela odlišných podmínkách**. Kultury se liší v důsledku odlišností jejich životního prostředí, na které člověk reaguje a musí se mu bránit. Musí vycházet na pole v jinou denní či roční dobu, barví si šaty jinými barvami, uctívá jiná zvířata, přisuzuje jim významy dle kontextu reálných situací. V naší současnosti je na kulturu kromě toho uměleckého nahlíženo ze dvou základních úhlů: **axiomatického** – kultury jako povznesení lidského ducha, vzdělanosti, úrovně civilizace a **syntetického** – kultury jako složitého celku, který zahrnuje vědění, víru, umění, právo, morálku, zvyky a vše ostatní, co si člověk osvojil jako člen společnosti. Kulturu v syntetickém slova smyslu můžeme chápat jako soubor **artefaktů** kultury, jakoby důsledků chování a jednání osobnosti (materiálních objektů zhotovených či modifikovaných členy dané skupiny), **sociokulturních regulativů** kultury, jakoby temperamentu a charakteru osobnosti (normy, hodnoty, vzory chování ...) a **idejí** kultury, jakoby názorů a postojů osobnosti (předmět vzdělávání, ideologie, světový názor, filosofie, náboženství) sdílený a předávaný jejími členy. Stejně jako je třeba při poznávání osobnosti žáka vnímat jeho osobní identitu, je nutné vnímat i další vrstvy jeho identity, tedy i tu sociální, kulturní, globální. Tak jako je někdo melancholik či cholerik, je někdo Čech či Vietnámec.

Multikulturalita jako historický, přirozený a reálný fenomén

Příslušníci různých kultur se setkávali od nepaměti, přijímali od sebe části slovní zásoby, zvyky, správní systémy apod., spojovali se, obchodovali spolu, bojovali proti sobě. Již Herodótovy Dějiny, Milion Marca Pola i Cesta do říše Velikého Chána Bratra Oldřicha (1998) popisují Evropanům neznámé civilizace. Uvedené autory můžeme označit za předchůdce dnešních odborníků zabývajících se studiem různých kultur. Setkáváme se tedy s **popisem cizích kultur ve vztahu ke kultuře naší**, což je prvním metodickým principem interkulturní výchovy. Dokázali se na jiné kultury dívat z pozice vnímavých otevřených pozorovatelů. Lidé, kteří procestovali různými kulturami, kteří tam pracují, kteří jednájí s jejich příslušníky, kteří uzavřeli interkulturní sňatek, na vlastní kůži pocítují, jak jsou konkrétní poznatky o kulturách třeba. O **důsledcích interkulturních rozdílů** v konkrétním životě se můžeme dočíst v knihách **interkulturního managementu**, ale také v naší historii a politologických analýzách (spor o státní hranice v období První republiky, období Druhé světové války apod.). Střety **civilizací** (Baar 2002) a kultur v historii lidstva patří a patřily mezi ty nejvážnější, a to ať již hovoříme o **válečných konfliktech**: křížáckých taženích na východ od Evropy, o rozpadu bývalé Jugoslávie a Sovětského svazu nebo o současném regionálním i světovém měřítku, o terorismu, nebo o **pozitivní kulturní výměně**: např. výměně poznatků východní a západní medicíny, vlivu arabské vzdělanosti na kulturu Evropy, vliv techniky a vědy Evropy na světovou ekonomiku. Mezi kulturami existují kromě rozdílů také **bariéry vzájemné komunikace**, a to i v oblasti politiky. Jednotlivé kultury se od sebe liší např. v pojetí spravedlnosti (Pospíšil 1997), ale také pravdy a lži, cti a poctivosti, asertivité a sebekritičnosti, lásky a sexu apod. (Průcha 2004, Kocourková 2003).

Multikulturalita, prostor setkávání příslušníků různých kultur je naprosto přirozeným jevem, který existuje na naší planetě vlastně od nepaměti a má naprosto konkrétní důsledky v životě člověka, velmi výrazně ho ovlivňuje.

Multikulturalismus jako společenský a kulturně podmíněný fenomén

Multikulturalismus v širším slova smyslu jsou teorie a ideologie zabývající se multikulturním prostředím. **Multikulturalismus v užším slova smyslu** je teorie a ideologie prohlašující, že multikulturní soužití je třeba zachovávat a že má pozitivní vliv na společnost. Jako každá teorie i tato při svém extrémním jednostranném výkladu naráží na svá vlastní omezení:

- *přílišné upozorňování na existenci kulturních rozdílů*, jejich přeceňování a zapomínání na kulturu vlastní, může dokonce vést v určitých situacích může vyvolávat o to silnější xenofobní reakce a postoje,
- *Každá kultura žije v mezích svého snu.* (Mumford 1947, 35) Evropo-americko-centrická povaha postmoderních společností, které považují multikulturalismus často za všeobecný nadkulturní fenomén, ten je však ve skutečnosti spojen na rozdíl od multikulturality více méně s Evropsko-Americkou kulturou. Zdaleka ne všechny kultury ho přijaly jako odraz reality.
- Krupička (1999) tvrdí, že dávné národy, nebo i současné národy mimo Evropu a Severní Ameriku jsou dodnes daleko více uzavřené než Evropa a Severní Amerika, a tudíž multikulturní reflexe nemusí být přirozeným rysem jejich vývoje. Bauman (1999) hovoří o tzv. *globalizaci*, tedy situaci, kdy se svět stává v určitých rysech globální (je organizován a

centralizován technikou, trhem, ideologií), což na druhou stranu vede k lokalizaci a separaci světa v aspektech jiných (které nejsou součástí globálních sítí, jako jsou dodnes živá etnická a jiná specifika). To znamená, že je přes rostoucí *globalizaci* multikulturalita stále naší realitou. Globalizace jako proces *asimilace třetích zemí* (početně většinových) zeměmi rozvinutými (početně menšinovými) by mohla mít nedozírné negativní následky právě proto, že kulturní specifika jsou dosud ve společnostech světa živá.

Hladiny vzájemných vztahů

Pokud jde o vývoj názorů společnosti na multikulturální setkávání v rámci států, **kromě multikulturality** hraje při vysvětlování jevů s ní spojených roli také **otázka moci a menšin**. V rámci multikulturálního prostředí z tohoto hlediska vznikají různé úrovně společenských vztahů, které můžeme pokládat často i za vývojové stupně společnosti, která se zabývá multikulturálním prostředím. První hladinou vztahů příslušníků různých kultur je **subjektivní ignorace objektivních existujících rozdílů** mezi příslušníky různých etnik. Tato hladina je dána často tím, že nepoznáme kulturní odlišnost druhého jedince na první pohled a začneme se k němu chovat jako k příslušníkovi vlastní kultury. Tento fakt může mít za následek mnoho úsměvných situací stejně jako nedorozumění a konflikty.

Další hladinu vzájemných vztahů můžeme nazvat hladinou **xenofobie**, a to se všemi jejími různorodými projevy. Jedinci **si jsou již vědomi svých rozdílů, na které reagují strachem či útekem**. Z historie známe mnoho vztahů, které se dají z dnešního hlediska popsat jako *xenofobní, diskriminační či rasistické*, ať již se jednalo o vztahy mezi různými státy, etniky či klany. Asimilační kolonizace a racionální evropské osvícenství vytvořili jistě základní živnou půdu, ze které později vzešla i potřeba multikulturalismu. Za určitý typ masivní reflexe multikulturality v rámci velkých státních celků lze považovat *národně osvobozené hnutí*, v Evropě zejména před a po První světové válce. *Národní osvobození, obrození, vlastenectví a později i nacionalistická hnutí* samozřejmě vedla v průběhu historie i k *diskriminačním a rasistickým politickým režimům*, které vědomě reagovaly na multikulturalitu její likvidací, a to buď v dobré víře, či jen pod falešnou záminkou s pozadím zcela jiných mocenských cílů. Xenofobie je základní a přirozenou lidskou reakcí na každý nový podnět, který je na první pohled nepříjemný, neznámý. Xenofobie jako základní pud, který může plnit i ochrannou funkci, má však ještě daleko k **rasismu**, který vzniká, pokud se z nekontrolované xenofobie stane vědomě uskutečňované chování poškozující příslušníky jiných etnik, systematicky či hromadně je poškozující. *Na politických hrůzách 20. století se pak ukázalo, že právní ochrana individuálních práv člověka a občana musí být nutně doplněna stejně účinnou ochranou práv menšin.* (Příběh 1997, 68) Tedy i národnostních menšin a skupin, kultur. *Každý má všechna práva a všechny svobody, stanovené touto deklarací, bez jakéhokoli rozlišování, zejména podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.* (Čl. 2 Všeobecné deklarace lidských práv a svobod) Odlišnosti mezi zmíněnými skupinami jsou přirozené, nelze je odstranit. Pokud však hodnotíme či odsuzujeme druhé pouze na základě informace, že patří do té či oné skupiny, aniž bychom se s nimi seznámili, činíme podle deklarace protiprávně.

Na zmíněné dvě hladiny xenofobie a rasismu svým způsobem reaguje **humanismus a ochrana lidských práv**. Při tomto vztahu jedinci uznávají navzájem v obecné rovině svou odlišnost a jedni chrání druhé před rasismem a xenofobií. To, že chrání základní lidská práva nemusí znamenat, že jsou si plně vědomi kulturních rozdílů, které při interkulturní interakci vznikají. Tento přístup se rovněž může projevit tím, že brání urputně obecná lidská práva i tam, kde by bylo spíše třeba aktuálně a efektivně řešit konkrétní technickou či lidskou situaci. Další hladinu interetnických vztahů můžeme nazvat **neúmyslná diskriminace**. Ta se projevuje zejména tím, že jsou si **aktéři interkulturního vztahu vědomi svých kulturních rozdílů, snaží se navzájem konkrétně pomoci, ale nedokáží efektivně reagovat na své potřeby**, nepoznali je dosud dostatečně empaticky. Tolikrát se setkáváme s obranými výroky příslušníků majority: „já za to nemůžu, já mu chci pomoci a on na mě ještě křičí!“ I pomoc dobře míněná, leč špatně provedená může druhému uškodit. Další hladinu interkulturních vztahů můžeme pojmenovat jako **otevřenost k integraci**.

Příslušníci jedné skupiny v takovém případě mohou být **myšlenkově zcela otevřeni k podpoře integrace jedinců jiných kultur**, ale stále to nemusí znamenat, že s nimi dokáží efektivně komunikovat, že se ptají také jich, zda a jak se integrovat chtějí. **Inklusi** si z našeho úhlu pohledu můžeme definovat jako vědomí, že se příslušníci jiných kultur mohou **aktivně zapojit** do dění většinové společnosti. To však stále nemusí znamenat, že aktivní zapojení těchto příslušníků bude efektivní nebo opětované. Poslední hladinou, na kterou chceme upozornit, je hladina **vzájemné otevřené a rovnocenné efektivní komunikace, která umožňuje empatické poznání potřeb těch druhých a jejich efektivní realizaci**. Teprve na této hladině dokáží příslušníci různých kultur mezi sebou jednat, dokáží **adekvátně reagovat** na své potřeby a na potřeby těch druhých. To, že někoho efektivně poznáme a dokážeme na něj adekvátně reagovat však ještě neznamena, že s ním musíme být za jedno.

Teprve, když jsme si vědomi odlišných pocitů a hodnot, vzhledu toho druhého, můžeme z něho dostat strach (přechod od vztahu ignorace ke vztahu xenofobie), teprve, když si uvědomíme, že každý člověk považuje právo na svůj vlastní život za základní právo, mohou ho chránit (přechod od vztahu xenofobie ke vztahu ochránce a ochraňovaný lidskými právy), teprve když zjistíme, že se druhý člověk může chtít integrovat jiným způsobem a s jinými konkrétními cíli, než jsme si mysleli, můžeme s ním vytvářet novou hladinu společenských interkulturních vztahů (přechod od vztahu inkluze ke vztahu efektivní rovnocenné komunikace). Je zřejmé, že v určité společnosti mohou mezi různými jedinci vznikat individuálně různé hladiny interkulturních vztahů, které budou záviset na vzdělání a zkušenostech daných jedinců, na společenské situaci a mnoha dalších faktorech. Podle slov Šiškové Češi velmi často deklarují svůj postoj k druhým bipolárně (tradičním vidění světa jako střetu Dobra a Zla). „Buď jsem s ním, nebo proti němu.“, říká se. Některé nástroje (Bogardusova škála) a situace nás však mohou přivést k zamyšlení nad tím, že v určitých situacích nemusíme mít druhého za nepřítelem, když nás nijak neohrožuje, jen proto, že ho nemáme rádi. Jednotlivé hladiny, které jsme si vyjmenovali, jsou vlastně hladinami efektivity komunikace a jejích důsledků. Jsou hladinami přístupu k druhým. Vůbec nic nevypovídají o tom, zda je člověk na této hladině vztahu dobrý či špatný, neboť i

empatický člověk své schopnosti může zneužít v neprospěch těch druhých, nebo rodinný lidumil může nenávidět sousedy jiné barvy pleti. Každá hladina ve směru od ignorace rozdílů k efektivní komunikaci však vytváří nový prostor pro širší a intenzivnější vzájemný vztah. Z tohoto hlediska se budeme dívat i na česko-romskou problematiku a na česko-romské vztahy v ČR. V neposlední řadě je nutné zdůraznit, že tyto hladiny vztahů jsou oboustranné. Určitý vztah zaujmají příslušníci kultur ať menšiny či většiny navzájem.

Multikulturalismus

Pro celkovou změnu, kterou prošly v přibližně posledních třech desetiletích západní společnosti, se dnes obvykle užívá označení postmoderní obrát... Termín se zcela zabydlel také v našem slovníku, v poslední době se také stal oblíbený novinářský výraz. ... Jedním ze znaků postmoderních společností a jejich kultury, na kterém se dnes přes mnohé rozdílly shodnou takřka všichni, kdo se zabývají sociálními vědami, je rostoucí pluralita životních stylů. (Příběh 1997, 9) Tato pluralita životních stylů je často doprovázena pojmy jako turbulence, odcizení, kybernetika, virtuální realita, transnacionální korporace, média, ale také *multikulturalismus*. Ačkoli se dnes pojem používá poměrně často, nebyl ještě zařazen do Velkého sociologického slovníku. Multikulturalismus jako teorie se vyvinula teprve v minulém století jako reflexe setkávání různých kultur, rasové genocidy a globalizace. Multikulturalitu definovala jako svůj předmět zkoumání. Multikulturalismus tedy na rozdíl od multikulturality není daným přirozeným jevem, nýbrž kulturní charakteristikou. Velmi názorně lze stručný přehled teorií odrážejících multikulturalitu najít v materiálech Jana Buryánka (Člověk v tísní). Jednotlivé fáze resp. typy multikulturní reflexe ve svém materiálu člení na *konzervativní, liberální, pluralistický, esenciální a kritický* (srovnej např. s Mc Kindstone, W. Kimlicky).

Změna kulturní identity

V případě, kdy se jedna kultura pokoušela násilně potlačit či asimilovat druhou, příslušníci obou se spojili ve svých osobních svazcích a jejich potomci žili dál. Zdaleka ne všechny národy, o kterých se v dějinách dočteme, že vymřely, že jejich kultury zanikly, zanikly doopravdy. Většinou jejich přímí či nepřímí potomci žijí dodnes jako například Aztékové ve střední Americe, Polabští Slované v Německu, Avaři na území Ruské federace. Příslušníci z historického hlediska prozatímně „vítězné“ kultury přebraly mnoho rysů a mnohé dědictví kultur prozatímně „poražených“? Ilustrací takového zamyšlení může být kulturní vliv „poražené“ Číny na Mongolské panovníky, změna způsobu života Španělů po vpádu do Jižní Ameriky. Kdo byl tedy vítězem a vzhledem k čemu? Kulturní identita se mění u každého člověka v jiném tempu a na základě jiných procesů. Záleží, jak je dlouho v dané zemi, jaké má schopnosti, do kolikáté generace migrantů patří, kolik je mu let, z jaké pochází skupiny apod. V každém případě se však fenomén nenásilného interkulturního setkávání neobejde bez změny kulturní identity.

Každá kultura se vyvíjí v odlišných podmínkách a získává tak specifické dědictví, nástroje efektivní v daném prostředí však nemusí platit jinde. Globalizace určité části světa vyvolává potřebu, aby si interagující kultury své zkušenosti předávaly, protože se zvětšuje i jejich společné pole působnosti.

Multikulturalismus můžeme chápat i jako hledání cesty přizpůsobit se novému propojenému globalizujícímu se avšak stále multikulturnímu prostředí avšak s citem a bez ztráty vlastní identity. „Osobnost“ kultury přežije jen tehdy, bude-li schopna vnímat nové proudy, hledat nová řešení, ale také poučit se z chyb minulých. Multikulturalismus dává prostor pro to, abychom se neuzavírali příliš do slupky tradic vlastní kultury a reagovali na změnu životního prostředí i změnou příslušných kulturních vzorců. Jak by řekl Strauss, určitá míry heterogenity je pro společnost zdravá.

Multikulturní výchova v ČR

Multikulturalismus můžeme chápat také jako vědní poly-profesní disciplínu nebo jako téma, ze kterého se odvíjejí nejrůznější politické či pedagogické cíle či přístupy ke světu, k těm druhým. Již v Bílé knize (2001) se klade důraz na to, aby vzdělávací soustava byla chápána jako výsledek integrace různých oblastí: sociální, politické, hospodářské a environmentální, ale také kulturní. Jedním z cílů vzdělávací soustavy by měla být výchova k partnerství, spolupráci a solidaritě v evropské i globalizující se společnosti. To znamená, že má usilovat *o život bez konfliktů a negativních postojů ve společenství nejen druhých lidí, ale i jiných národů, jazyků, menšin a kultur. Člověk má být schopen přijmout a respektovat i značné odlišnosti mezi lidmi a kulturami dnešního propojeného světa.* (Bílá kniha, 2001, 15) Analýza organizace Člověk v tísní v roce 2002 (viz seznam literatury) dospěla například k následujícím závěrům: *Naprostá většina učebnic reprezentuje monokulturní pohled na svět, tzn. popisují život z pohledu příslušníka majoritní společnosti (sociálně zabezpečeného křesťana nebo ateisty české národnosti, heterosexuála). Učebnice jen zřídka nabízejí informace o různých světech a prostředích. Převážná část učebnic nevyjadřuje stereotypní postoje a nepodněcuje k intoleranci. V obrazovém materiálu učebnic jsou zastoupeni absolutní většinou příslušníci majoritní společnosti.* I když se učebnice pomalu mění, i tak jsou dnes rozhodujícím v praxi stále rozhodujícím českým zdrojem pro multikulturní výchovu různé zvláštní a méně dostupné příručky, závěrečné zprávy projektů, zvláštní vzdělávací akce či monografie jednotlivým kulturám více než standardní učební pomůcky.

Průcha (2001) ve své souhrnné publikaci uvádí několik definic multikulturní výchovy. Mezi nimi uvedeme jednu z nich. *Multikulturní výchova je příprava na sociální, politické a ekonomické reality, které žáci prožívají v kulturně odlišných lidských stycích.* (Vasquez, 1982, s. 1267). Mezi typická témata multikulturní výchovy zařazuje Průcha: etnikum, etnicitu, etnické vědomí, národ, národnost, národnostní menšinu, rasa a rasismus, kultura, akulturace, asimilace, předsudky a stereotypy. **Tato témata by mohla sama o sobě být součástí jiných disciplín, kdybychom se k nim nesnažili přiřazovat konkrétní poznatky a zkušenosti o setkávání různých kultur, jeho příčinách a důsledcích, konkrétní poznatky o zmíněných kulturách.** Stejně jako musí psycholog profesionál reagovat na každého klienta jinak, musí i odborník na interkulturní teorii přistupovat k příslušníkům kultury jinak. Stejně jako pedagog někomu dá více či méně času na zvládnutí úkolu, musí učit cizince česky podle toho, z jaké pochází kultury, aby výuka probíhala efektivně.

Hovoří-li se o interkulturním, máme na mysli spíše než upozorňování na mnohost, vzájemnou mezikulturní výměnu, rovnoprávné setkávání, které má za následek změnu a proměnu či vznik či ztrátu původní kulturní identity příchozího či domácího. O tom všem může být interkulturní výchova, jejím předmětem je multikulturní prostředí a interkulturní setkávání.

Mezi základní obecné cíle multikulturní výchovy patří tradičně zejména:

- předat žákům zajímavé informace o jiných kulturách ovšem ve vazbě na kulturu vlastní (analogie setkávání)
- vychovávat k toleranci a proti rasismu (pozitivní příklady, věrný popis reality)
- vzdělávat o tom, co se děje při setkávání příslušníků různých kultur (zachycení reálných procesů interakce a jejich charakteru)
- podporovat sociální a kulturní identitu žáků domácích i cizích (umožnit žákům porovnávat a vytvářet si vlastní identitu sociální a kulturní, přemýšlet a volit si životní cestu, udržet kompaktnost osobnosti)

Příčemž zrovna tak jako hovoříme o kulturách, můžeme hovořit o sociálních skupinách (ženy a muži, profesní skupiny, postižení – intaktní, mladí – staří apod.).

K metodě multikulturní / interkulturní výchovy

I když je v našich pedagogických státních dokumentech obsažen termín multikulturní výchova, který je v tomto textu záměrně používán, autor se přiklání spíše k termínu výchova interkulturní. Nejde mu ani tolik o oslavu multikulturality, ale spíše o poznání procesů interkulturního setkávání.

V pedagogické praxi se zatím osvědčilo při aplikaci interkulturní výchovy následující:

- Informace o jiných kulturách uvádět vždy v porovnání s kulturou českou a nacházet při tom společné základy v sociologické a sociálně psychologické, psychologické teorii. Příklad: O zvycích jiných kultur nevyprávět jako o nereálných pohádkách, ale uvědomit si, že v Česku jsou také zvyky a také z něčeho vycházejí. Na stejném principu jsou založeny i zvyky jiných kultur. Jeden žák řekl: To teda vážně nechápu, ty vajíčka na Velikonoce. Proč? Přitom si ale neuvědomil, že čeští žáci zase nemusí chápat broskvové větvičky na Nový rok.
- Rurální a tradiční vztahy nepovažovat za historicky zaniklé, nepotřebné, protože na světě daleko větší procento lidí žije stále tradičním a rurálním způsobem života, jinak by žáci měli tendenci podceňovat jiné kultury jako historicky slabší. V realitě však na vesnicích potkáme stejně moudré osobnosti jako ve městě
- O cizích kulturách nevyprávět jen teoreticky, vždy se ptát žáků na jejich zkušenosti, korigovat jejich povědomí o jiných kulturách, využívat žáky z jiných kultur, o kterých se hovoří
- Stejně jako český žák nemusí znát kulturu českou, nemusí znát žák Vietnamec kulturu vietnamskou, nepokládat ho a priori za reprezentativní příklad dané kultury, ale za jejího člena, který se v něčem k tradici kultury hlásí a v něčem ne. Melancholik se také někdy chová cholericky. Proč by se Vietnamec někdy nechoval Rusky.

- O jednom pojmu (komunismus, pravda, láska, nula...) vyprávět žákům z pohledu různých kultur, učit je kritické analýze apod.
- Zmiňovat pozitivní příběhy integrace a změny identity, jak se člověk může vyrovnávat se změnou kulturního prostředí
- Nikdy nevyvracet negativní zkušenosti žáků, vyvracet jen jejich paušalizaci na všechny členy kritizované skupiny. Žáka nikdy nepřesvědčíte o tom, že nezažil něco špatného, pokud to skutečně zažil. Na konkrétní členy jiné kultury se žák může zlobit, když mu něco provedou, ale nesmí se proto zlobit na všechny ostatní.
- Xenofobie je zcela přirozenou reakcí na nové, musíme nechat žákům čas, aby s ní pracovali a změnili jí v pozitivní vztah k tomu, co již znají, k cizincům, musíme jim dát příležitost je poznat
- Nikdy při interkulturní výchově nezapomínat na vlastní kulturu, která do multikulturního prostředí patří. Je velkou chybou, pokud se bavíme o konkrétním multikulturním prostředí (ČR) a přitom vynecháváme zcela kulturu většinovou, českou. Jak pak můžeme vyučovat o kulturním setkávání, když opomíjíme jednu ze stran, dokonce tu většinovou.
- Učit žáky, že se kultury mohou lišit tím, že jinak projevují stejné potřeby, nebo naopak že jiné potřeby projevují stejně.
- Hodně využívat sociomapování a interkulturní srovnávání
- Zmiňovat, jak se kultury navzájem ovlivňují (co všechno k nám Vietnamci dovážejí, čím nás ovlivnil buddhismus, vietnamsko-americká válka apod.)
- Pokud možno, nevyučovat interkulturní výchovu, pokud nevím, co je jejím obsahem a nemám znalosti jak z oblasti obecné sociologie tak z oblasti konkrétního setkávání kultur a daných kultur samotných. Předem si k ní najít vlastní cestu.
- Je třeba být interkulturně senzitivní, nepovažovat „české“ náhledy za samozřejmé
- Vždy hovořit o něčem, co žáci mohou alespoň trochu znát
- Využít vždy ve třídě žáka z jiné kultury, pokud k ní má co říci, avšak nepovažovat ho za exemplární příklad pro vysvětlení dané kultury
- Nezapomínat na to, že žáci cizinci mohou žít doma ve zcela jiném kulturním prostředí, neupírat jim právo o tom ve škole hovořit, naopak tato sdělení podporovat
- Porozumět základům cizího jazyka a pochopit možné problémy jazykových rozdílů v praxi

Otázky:

- **Kolem sebe slyšíme mnoho charakteristik, kterými jsou označovány různé národnosti, národy. Kdy je toto označování (škatulkování) a zařazování do skupin ke škodě, nebo dokonce nebezpečné? Kdy může být naopak velmi potřebné a užitečné?**
- **Ocitli jste se někdy v pozici cizince? Pocítli jste někdy nějaké interkulturní rozdíly, nebo alespoň meziskupinové rozdíly? Kdy a proč, za jakých okolností?**
- **V jakých případech může být ve třídě zprostředkovan bezprostřední zážitek interkulturních rozdílů?**
- **Čím všim nás může obohatit poznávání jiných kultur? Jak?**

Obsah interkulturní výchovy

Interkulturní výchova se zabývá s různými cíli problematikou setkávání různých kultur. Dále uvádíme témata, kterými se zabývá. V obecné rovině jsou těmito tématy témata společensko vědních oborů. V zásadě má tato disciplína sociologický a psychologický a kulturologický základ, má definovány základní pojmy, věnuje se charakteristice různých kultur, jejich srovnáváním, sledováním jejich proměn v důsledku jejich setkávání, o vztazích mezi příslušníky různých kultur, o důsledcích těchto vztahů, zabývá se multikulturalitou a multikulturalismem, zabývá se také interkulturní výchovou (jak o tom vzdělávat) (toto vzdělávání má své cíle, témata, specifické cíle i metodu), existují její aplikované disciplíny, existují příbuzné obory (sociologie, historie, etnografie, psychologie atd...). **Z obecných témat** se zejména věnuje problematice: člověk a jeho svět, dualita lidské identity (individuální a skupinová), lidské vztahy jako důsledek lidské přirozenosti, lidská práva, důsledky lidských vztahů, vytváření skupinové identity člověka (výchova, vzdělávání, socializace, akulturace, globalizace), teorie konfliktu a vyjednávání, základní typy sociálních útvarů a institucí, teorie rolí, statusu apod.

Základními pojmy dané disciplíny kromě jiného jsou: kultura: determinace kultury přírodním, sociálním i historickým faktorem, kultura jako osobnost skupiny (artefakty, sociokulturní regulativy, ideje), identita, akulturace, integrace (pojetí našince, hosta a cizince), náboženství, civilizace, globalizace, multikulturalita, interkulturní vztahy, komunikace a interkulturní komunikace, moc a problematika národnostních a jiných menšin, lidská práva a interkulturní právo, vyjednávání a řešení konfliktů, konflikty, diplomacie, migrace, uprchlík, etnicita, kulturní pluralismus, národ, vývoj společnosti, pojetí základních pojmů v různých kulturách a civilizacích, komparatistika (jak je pojmáno právo, pravda, sex v různých kulturách), právní subjektivita vzhledem k existenci různých kultur (uprchlík, azylant, občan, cizinec, příslušník NM ...), jazyk, řeč a komunikace, apod.

Tematika:

a. Charakteristiky různých kultur, kulturní mapování

- popis přírodního a kulturního prostředí (geografie, biologie, demografie, společnost, úroveň civilizace, stupeň modernizace apod.) – jak přírodní prostředí ovlivňuje kulturu, vysvětlení kulturních jevů v souvislostech jedince a společnosti
- popis jednotlivých kulturních rysů (křesťanství, určitá syntaxe, jazyk) v jednotlivých částech světa – kulturní mapování, se zaměřením rozdíl mezi hranicemi států a kulturních prvků

b. Srovnávání kultur

- jak různé kultury přispěly k rozvoji určitých myšlenek, metod
- jak a co jedna kultura přejímá od druhé
- v čem jsou si kultury podobné
- kde hledat hranice kultur a civilizací

c. Sledování proměn kultur a kulturní identity jedinců v důsledku jejich setkávání

- vytváření osobní identity a kulturní identity
- tolerance
- kulturní šok
- důvody migrace a změny socio-kulturního prostředí
- migrace a její demografické, politologické a jiné pojetí
- koncept: našinec host, cizinec
- očekávání migrantů, integrační síť
- důsledky interkulturního setkávání (přejímání kulturních systémů, míchání genů a kultur, rasismus, válečné konflikty a různé kultury ...)
- změna kulturní identity a její historické, sociální a aktuální faktory
- nutná strukturální analýzy a diferenciací jednotlivých skupin dané kultury potřebná pro plánování a rozhodování v oblasti sociální změny

d. Vztahy mezi příslušníky různých kultur

- nevědomost o rozdílech
- ignorace rozdílů
- xenofobní reakce
- asi-milace
- diskriminace
- snaha o ochranu lidských práv

- snaha o integraci
- snaha o participaci
- snaha o efektivní komunikaci
- adekvátní reakce a tolerance na určité ustálené hranici a hladině společenských vztahů

e. Důsledky vztahů mezi příslušníky různých kultur

- předsudky, stereotypy
- rasismus a holocaust, ghetta, sociální vyloučení a kultura
- právní úpravy vztahů
- moc a národnostní menšiny
- válečné konflikty
- legislativa EU
- právní pojetí lidských práv
- školy s vyučovacím jazykem národnostní menšiny
- sčítání lidu a koncept národnosti
- národní obrození
- rozvojová pomoc a její vývoj ...

f. Praktická studia

Tento celek se týká podávání základních informací o daných jevech v konkrétně vymezené oblasti (migrace v ČR, xenofobní postoje vůči Maďarům na Slovensku, integrace zdravotně postižených v Německu apod.), IKV v ČR, multikulturalismus v EU...

g. Multikulturalita a multikulturalismus

- od kdy máme důkazy o multikulturálním soužití a v jaké formě a intenzitě toto soužití probíhalo
- první popisy multikulturálního prostředí (Herodotos, Marco Polo, arabští obchodníci a cestovatelé, misionáři, kteří se první setkávali s tím, že sami byli tvůrci sociální interkulturní proměny apod...)
- jaké názory měli lidé na multikulturalitu v historii (vyhánění Evropanů s Vietnamu, rasismus, „žluté nebezpečí“, mezinárodní společenství, mezinárodní obchod apod...)
- je multikulturální prostředí „dobré“ nebo „špatné“ – nejrůznější teorie reflektující multikulturální prostředí a snahu o jeho záchranu (Krupička, Strauss, pojetí nacionalistických stran apod., interkulturalismus, multikulturalismus ...)
- multikulturální hnutí a jeho důvody
- multikulturalismus v politice
- multikulturalismus v právu
- multikulturalismus a konflikty
- multikulturalismus ve vzdělávání
- multikulturalismus ve jiných profesích
- hodnotové systémy založené na multikulturalismu
- pojetí multikulturalismu v různých kulturách a civilizacích

h. Interkulturní výchova

- předmět vzdělávání
- cíle vzdělávání
- specifické cíle vzdělávání
- metoda vzdělávání
- IKV ve světě
- IKV v ČR – vývoj vzdělávání
- základní dokumenty v minulosti a současnosti
- úspěšné a jiné projekty IKV ...

Mezi aplikované interkulturní disciplíny patří např.: lingvistika, translologie, trénink interkulturní komunikace, interkulturní vyjednávání, právní komparatistika, interkulturní management apod. Příbuznými obory multikulturální výchovy jsou např.: filozofie člověka a společnosti, teorie sítí a grafů, systémový přístup, historie, psychologie včetně sociální psychologie, etika, právo, lingvistika, biologie konfliktu, teologie, etnologie, antropologie, kulturologie, etnografie, sociální demografie, demografie, ekologie.

Dokumenty a zkušenosti využité při psaní textu:

Národního programu vzdělávání, RVP, ŠVP, různých metodik a pilotních verzí ŠVP

školský zákon, zákon o ochraně příslušníků národnostních menšin, připravovaná verze antidiskriminačního zákona apod.

katalogy sloužící k evaluaci výsledků ve vzdělávání připravené v CERMATu (občanská nauka, občanský a společenskovední základ)

edice sborníků Kapitoly z multikulturní tolerance I – IV. (SVLP UK)

dokumenty Rady Evropy, charty, základní listina práv a svobod apod.

nedokončená doktorská práce Dany Moree FHS UK a spolupráce na vytváření metodického i obsahového nástroje vyučování IKV prostřednictvím webovských stránek www.czechkid.cz

Kocourek: S vietnamskými dětmi na českých školách, Hledání IKV s vietnamskými dětmi na českých školách

[Příruční slovník občana](#) / Marek Mičienka . - Praha : Sociologické nakladatelství, 2003

zkušenosti s interkulturní výchovou pro různé cílové skupiny v rámci MKC, ČVT, ASI-MILOVÁNÍ, FHS UK, SVLP FF UK, PFFUK, MU, UPOL, LU, NIDV, PARTNERS CZECH, AMČR, MV ČR, IOM, MPSV ČR, MŠMT ČR.

Další zajímavá literatura, která byla vzata v potaz:

Gabařová, D. (a kol.): ASI-MILOVÁNÍ. H & H, Praha 2005. 71 s.

Chvátalová, H.: *Jak se žije dětem s postižením.* Praha 2001.

Integrace – znamení doby, in folia pedagogica specialis II. Praha 1998.

Janata, J.: *Agrese tolerance a intolerance.* Grada. Praha 1999. 220 s.

Jesenský, J.: *Prostor pro integraci.* Praha 1993

Kapitoly z multikulturní tolerance. I. – IV. EIS UK SVLP. Praha 2002. 160 s.

Klein, Z.: *Atlas sémantických gest.* HZ, Praha 1998.

Kocourek, J.: *Interkulturní rozdíly v komunikaci vietnamských dětí a rodičů.* In: *Výchova k demokratickému občanství a vzájemné toleranci v multikulturní společnosti.* Olomouc: UP 2005. str. 111 – 132.

Kocourek, J., Pechová, E.: *S vietnamskými dětmi na českých školách.* Praha: H & H 2006. 221 s.

Kocourek, J.: *Vybrané faktory vysvětlující současné česko-romské vztahy v ČR - teoretický rámec.* Praha 2005: AMČR. 58 s.

Kocourková, J.: *Jiný kraj, jiný mrav.* Olympia, Praha 2003.

Lang, G. a Berberichová, Ch.: *Každé dítě potřebuje speciální přístup.* Praha 1998.

Michalík, J.: *Školská integrace dětí s postižením.* Olomouc 1999.

Migrace a integrace. Salve – Revue pro teologii a duchovní život. 1/04, Praha.

Průcha, J.: *Interkulturní psychologie.* Portál, Praha 2004. 199 s.

Sekyt, V.: *Dospívající Romové a rizikové chování.* In: *Rizikové chování dospívajících a jeho prevence.* Free teens Press, Praha 2001.

Sokol, J.: *Malá filozofie člověka.* Paha: Karolinum 1994. 74 s.

Šišková, T. (ed.): *Menšiny a migranti v České republice (My a oni v multikulturní společnosti 21. století).* Portál, Praha 2001. 188 s.

Šišková, T. (ed.): *Výchova k toleranci a proti rasismu (sborník).* Portál, Praha 1998. 203 s.

Šotolová, E.: *Vzdělávání Romů.* Grada, Praha 2001. 84 s.

Šroněk, I.: *Kultura v mezinárodním podnikání.* Grada, Praha 2000.

Vítková, M., a kol.: *Integrativní speciální pedagogika.* Brno 1998

beletrie:

Antalová, I.: *Chaos totalos, správa z geta.* G plus G, Praha 2002.

Jergl, I.: *Naděje chodí po špičkách.* Praha 2005.

Frančevová, E.: *Deník mého syna (Nebyl jsem vyřazen ze života).* Tauris, Praha 2002. 106 s.

Gray, J.: *Muži jsou z Marsu, ženy z Venuše.* Práh, Praha.

Kalabisová, J.: *S kloboukem na nepřitele.* Praha 2005.

Michálek, M., Francová, P., Jakeš, J.: *Nevídáno.* Praha 2002.

Metodické příručky s aktivitami:

Interkulturní vzdělávání (CD příručka nejen pro středoškolské pedagogy). Varianty. Člověk v tísní. 2001-2002.

Pike, S., Selby, D.: *Cvičení a hry pro globální výchovu 1.* Portál, Praha 1999.

Pike, S., Selby, D.: *Cvičení a hry pro globální výchovu 2.* Portál, Praha 2000.

Pracovní list 1

Překračování kulturních hranic - předpoklad interkulturní senzitivity

Je naše myšlení, my, **kulturně absolutní či relativní**? Je takové i naše vnímání? Zkuste si odpovědět v duchu na následující otázky:

- 1) Jakým slovem byste doplnili výrok paní učitelky ve školní jídelně: „Děti, buďte už konečně u toho jídla zticha, u jídla se přeci:!“
- 2) Jakým jazykem vás učila maminka po vašem narození?
- 3) Byli jste někdy v Praze? Co to je Praha?
- 4) Četli jste v životě nějaký zákon?

Jestli se Vám zdály ty otázky naprosto banální, stejně jako hledání odpovědí na ně, jestli jste znali okamžitě na tyto otázky odpověď, výborně. Mým cílem však nebylo vyzkoušet čtenáře, ale položit si otázku: „O čem se bavíme, hovoříme-li o interkulturních rozdílech, o jiných kulturách.“

„Správné české“ výsledky:

- 1) nemluví
- 2) česky
- 3) ano, je to hlavní město ČR
- 4) ano

Čím více měl čtenář tendenci odpovídat: „No, to je přeci samozřejmé, to je jasné, dělá si z nás legraci?“, tím více je nutné v rámci našeho tématu položit si otázku: Zda jsou odpovědi na náš test samozřejmé pro všechny? ... pro všechny příslušníky nejrůznějších kultur světa? Zda ve svém smýšlení o věcech bereme v úvahu, že na druhém konci světa, ale i přímo v ČR (v případě cizinců v ČR) člověk na danou otázku odpověď znát vůbec nemusí, nebo na ní s naprostou samozřejmostí odpoví zcela jinak. Jak by asi dopadl tento test ve Vietnamu ve venkovských oblastech, které zahrnují asi 80% rozlohy Vietnamu?

Vietnamské výsledky:

- 1) ??? („Co na to asi říci?“)
- 2) vietnamsky
- 3) ne, nevím (občas: ano, hlavní město Československa)
- 4) ne (u min. 30% obyvatel)

Čím více si je učitel vědom takových možných rozdílů v testování svých žáků, při jejich výuce, v komunikaci s nimi, tím více je připraven na multikulturní prostředí. Je schopen dívat se na věc také jiným než českým měřítkem, což vůbec neznamená, že ho nutně musí opouštět.

Na co se ptát při interkulturním setkávání, aby mohla probíhat efektivní interkulturní komunikace? Vybrané příklady – Vietnamci v ČR

Při efektivní komunikaci je třeba rozlišovat, co je pravou příčinou jednání mluvčího a co je projevem takové příčiny.² Na základě projevů často dochází u interpreta z jiné kultury k chybné identifikaci příčin takového jednání. K tomu, aby nastala efektivní adekvátní komunikace je zapotřebí, aby oba komunikující znali pravé příčiny jednání toho druhého. Navíc je nutné, aby svou komunikaci přivedli na stejný informační základ, stejně interpretovaných pojmů, ale také stejných východisek informačních. Jestliže jednomu či oběma mluvčím chybí základní informace, není možné efektivně komunikovat, z komunikace vyvozovat závěry. Jestliže děti dostanou za úkol spočítat výnos z úroku za deset let a matematik jim bez předchozího vysvětlení poradí, že mohou použít matematické řady, žádné dítě stejně řady nepoužije, ani nebude vědět, co to je. Jestliže cizinci, který v životě nečetl zákoník, ani ve své zemi ani v ČR poradíme, že si má zařídit trvalý pobyt, tato rada mu rovněž bude k ničemu. Termín trvalý pobyt nikdy předtím nemusel slyšet. Proto se následující úvaha věnuje příkladům, které takové interkulturní setkávání bez vzájemného porozumění provázejí. Pokud se účastník v takových případech bude schopen oprostít od své „české“ kulturní identity, otevře se mu cesta k pochopení jiné kulturní identity, stane se více **interkulturně senzitivním**. Bude moci **adekvátně** posuzovat jednání příslušníka jiné kultury. Bude moci hledat cesty řešení. Je pak již jen na něm, spíše na obou, na okolnostech, zda se rozhodnou čistě pro řešení „české“, „nečeské“ nebo jakékoli jiné, pro kombinace různých řešení, zda budou společnému řešení nakloněni či nikoli, zda naleznou řešení kulturně neutrální při zachování svých tradic apod. **Poznávání interkulturních rozdílů nezaručuje totiž vzájemný tolerantní přístup, stejně jako poznávání různých druhů sportů nezaručuje silnou a atletickou postavu či zdraví.** Vytváří se však **předpoklady** pro efektivní komunikaci stejně jako v případě tělesné výchovy předpoklady pro fyzický rozvoj.

Můžeme říci, že první krok k získání interkulturní senzitivity získáme tím, že se vždy zeptáme na daný jev o úroveň níže. Místo otázky, jak dobře člověk umí češtinu se zeptáme, zda umí češtinu. Místo otázky: Máš prodloužené povolení k dlouhodobému pobytu, položíme otázku: Víš, že si musíš zařídit prodloužení povolení k dlouhodobému pobytu? Víš co to je? Zpochybníme tak „kulturně české“ předpoklady obsažené v první otázce. Ptáme se kulturně relativisticky. Dále ilustrujeme, proč je takto kladená otázka podstatná v rámci interkulturní komunikace. Následující otázky a odpovědi berte jen jako vybrané příklady, modely. Některé otázky je vhodné klást si spíše v komunikaci s nově přichozím migrantem, některé s migrantem do velké části integrovaným. Jistě byste sami přišli na mnoho dalších situací a otázek.

Otázka vycházející z „českého kulturního předpokladu“: Proč nejsi integrovaný?

Otázka kulturně relativní: Chceš se integrovat? Víš, co je integrace?

Za jakých podmínek a proč k nám Vietnamci do ČR přijíždějí?

² Blíže např. v Konflikt, koření života. Partners Czech

Vietnamci přijíždějí ze země s 80 mil. obyvateli, s historií táhnoucí se někam 3000 let př.n.l. centra ovlivněného čínskou kulturou, ze země, kde se dodnes většina obyvatel žije zemědělstvím, kde existuje zcela jiné pojetí práva a povědomí o něm. Lidé často Českou republiku znají z vyprávění Vietnamců, kteří zde působili na základě mezivládních dohod ještě před rokem 1989, často z vyprávění zprostředkovatelských organizací, které lákají Vietnamce do zahraničí, zařizují jim různé cestovní doklady apod. Ve Vietnamu lidé před odjezdem do ČR neabsolvují kurzy češtiny ani si o ČR nečtou knihy (teprve v uplynulém roce vyšla po roce 1989 první kniha o České republice ve VSR). Do České republiky často jezdí z ekonomických důvodů, často s vidinou pozdějšího návratu do své vlasti. Manželky často následují v duchu konfuciánských tradic své chotě, berou s sebou i děti, kterým je v ČR poskytnuta kvalitní péče v oblasti školství a vzdělávání.

Tato první očekávání a velmi slabý primární informační potenciál doprovází mnoho nových migrantů do ČR. ČR ve své koncepci integrace cizinců však spíše pamatuje na ty, kteří zde žijí již delší dobu. Ti, co zde žijí delší dobu však na druhou stranu již nepotřebují tak intenzivní podporu jako nově příchozí migranti, kteří nepřijíždějí a priori s požadavkem na integraci. Neznají české zákony, což v právním prostředí, velmi složitém i pro renomované advokáty, často znamená ocitnutí se v šedé sféře ekonomiky a působení v ČR. Trvá tři, ale někdy také sedm let, než se migrant rozhodne aktivně se integrovat do společnosti ČR, a to většinou ve chvíli, kdy zjistí, že k naplnění svých ekonomických cílů musí v ČR zůstat déle než původně zamýšlel, kdy se mu zde narodí děti, kdy začíná pomalu chápat i kulturní a společenské prostředí ČR, fungování jejích úřadů, význam slova integrace atd. Po tuto „před-integrační“ dobu však zůstává často migrant ve vakuu odkázán na často neprofesionální a monopolní zprostředkovatelské služby, dočasný nezájem státu, to vše bez znalosti češtiny, tedy bez možnosti uplatnit svou původní kvalifikaci, prezentace svých schopností v rámci české společnosti apod. Toto období je často pro migranta tím nejtěžším obdobím v ČR.

Otázka vycházející z „českého kulturního předpokladu“: Proč neumíš ten dějepis?

Otázka kulturně relativní: Rozumíš češtině, která je v učebnici dějepisu? Neznáš něco z dějepisu vietnamského, co by nás mohlo zajímat? Jak dlouho se učíš česky? Od koho se učíš česky?

Co všechno dokáže vietnamština?

Český jazyk je lingvisty označován často za jeden z nejtěžších jazyků světa, a to pro svou poetičnost a symboliku, gramatiku s mnoha výjimkami, velmi nepravidelným větným pořádkem, výslovnost apod. Vietnamština naopak morfologii nezná, je složena z krátkých slov a význam slova určuje podle tónu, se kterým se toto slovo vysloví. Pro mnoho nově příchozích migrantů je čeština téměř nepřekonatelným problémem, pokud se však jedná o mladší děti, velmi rychle se češtinu naučí v prostředí ostatních českých dětí. Dospělí jsou však odkázáni v ČR na velmi výrazný nedostatek jazykových kurzů češtiny, nebo vietnamských účelových kurzů, ve kterých se mohou za tři měsíce stěží naučit pár slov potřebných pro své podnikání. Jazykový handicap Vietnamců v ČR není dán jen jejich neochotou kurzů se zúčastnit, ale také jejich silným pracovním vytížením, samotným faktem obtížnosti a rozdílnosti obou jazyků.

Vietnamské děti na druhou stranu často vietnamsky zapomínají. O některých věcech si nemohou popovídat se svými rodiči, kteří zase neumí dobře česky. Proto také v poslední době vznikají v ČR vietnamské mateřské školky a centra výuky vietnamštiny.

Nezapomínejme na to, že pokud někdo neumí dobře cizí jazyk, ostatní ho mají tendenci považovat za méně chytrého než je ve skutečnosti, protože nepoužívá adekvátní a dostatečně pestrou slovní zásobu. Někteří cizinci zase hovoří česky podle toho, v jaké skupině se pohybují, a to bez možnosti srovnání s jinými skupinami. Proto se stávají i takové případy, kdy se vietnamské děti vyjadřují velmi vulgárně bez toho, aby si uvědomovaly, že hovoří sprostě, protože takové výrazivo běžně používají jejich vrstevníci.

Otázka vycházející z „českého kulturního předpokladu“: Proč mě neposloucháš, když se s tebou bavím? Proč se ještě k tomu směješ?

Otázka kulturně relativní: Rozumíš tomu, co ti říkám? Vidím, že se mě nedíváš do očí, je ti to co říkám, pro tebe nepříjemné, zajímá tě to?

Proč by se neměl Vietnamec chovat „normálně“?

Otázkou je, co je to normální chování. Prostudujte si následující tabulku kulturních tradic:

VZOR: chování/hodnocení z hlediska české kultury/z hlediska vietnamské

- přímý pohled do očí / slušnost / neslušnost
- smrkání do kapesníku / slušnost / neslušnost
- přímá, okamžitá a upřímná kritika / slušnost / neslušnost
- úsměv v případě nedorozumění, nepříjemného pocitu / podivné chování až provokativní / slušné chování

Když se dokážeme podívat na svět očima různých kultur, zjistíme, že některé věci kolem nás nejsou opravdu tak samozřejmé, jak se nám zdají být. Podle čeho máme tedy posuzovat chování vietnamských dětí? Podle vietnamských pravidel slušného chování, nebo podle českých? Jistě, záleží na tom, zda dítě v sobě ještě nějakou vietnamskou resp. českou identitu má.

Uvedme si nyní několik příkladů z praxe - text je převzat z publikace viz (Kocourek, Pechová, 2006):

Pracuji jako tlumočnice zařízení pro děti cizinců (patří k nim např.: Domov pro děti cizinců a Diagnostický ústav), kde jsou umístěny děti z Afriky, Evropy a z Asie. Je to místo s multikulturním prostředím. Vybrala jsem jen několik názorných a stručně popsatelných zkušeností, které mohou demonstrovat, jak může vypadat komunikace, setkají-li se příslušníci různých kultur.

1. Máme se rádi jako kamarádi?

Jednou jsem byla v Domově pro děti cizinců. Přišel za mnou pan vychovatel a říkal: Já vím, že mezi vietnamskými hochy je citlivý vztah, ale tady se tak nemůžou chovat. Jednou jsem šel do jejich pokoje a viděl jsem dva kluky spící v jedné posteli. Takhle to nejde. Hned jsem pochopila, o

co jde. Ve Vietnamu je běžné, když děti stejného pohlaví spí ve stejné posteli, a to z několika důvodů:

- Ve Vietnamu byli a dosud jsou lidé chudí, proto málo rodin může zařídit, aby každé jejich dítě mohlo mít svou postel či svůj pokoj, zejména na vesnici, kde je počet dětí v rodinně je velmi vysoký. Takže dva či tři děti mají jen jednu velkou postel.
- Podle konfucianismu dívky a chlapci, pokud nejsou manželé, nesmějí být spolu.
- O homosexuálním styku se nemluví tolik jako na Západě. Problematiku si často vůbec neuvědomují.

Můj otec před časem studoval v Německu, asi měl podobnou zkušenost, protože když mě připravoval na odjezd do ČR, řekl mi: Prosím tě, tam nesmíš spát s nějakou holčkou ve stejné posteli jako u nás, lidé to berou jako nenormální...

Celou situaci jsem vysvětlila panu vychovateli, a pak jsem šla za dětmi. Musela jsem jim říci, že pro nás je to běžné, jenže žijeme v Čechách, v Evropě a je třeba se učit chovat se podle zdejších pravidel.

2. Komunita

V diagnostickém ústavu se koná každé úterý komunita. Na to společné setkání se sejdou všichni vychovatelé, učitelé, pracovníci a děti. Jedna z pravidelně zařazovaných činností je předávání talismanů (jsou to různé věci, které obsahují určitý symbol jako jablko, kapka, čarodějnice...). Držitel talismanu, který ho opatroval a byl jím chráněn celý týden, ho předává někomu jinému, přičemž musí odůvodnit proč talisman předává zrovna té které osobě. Jednou měla jablko jedna dívka z Vietnamu jako tradičně ho měla někomu předat. Šla k jednomu panu vychovateli, předala mu jablko a prosila mě, abych přeložila, že mu jablko předává, protože on je bung rat tot (Má moc velké břicho.), a moc se u toho smála. Všichni na ni koukali a nevěděli, co si mají myslet. Kdybych překládala jen to velké břicho, tak by to bylo určitě špatně, protože by si všichni mysleli, že je ta dívka drzá a pana vychovatele bych mohla urazit. Jenže ona nebyla drzá. Chtěla panu vychovateli vzdát pochvalu a poděkování. Ptáte se jak to?

Jde o to, že ve vietnamštině břicho jako část lidského těla současně znamená nitro, tedy přeneseně vlastnosti či duši člověka. Když někomu říkáme tot bung, znamená to hodný a milý člověk, ale stačí nám trochu pozměnit hlas či pořadí slov bung tot a vznikne jiný význam: člověk s velkým břichem. Dívka chtěla svým výrokem říci, že je pan vychovatel silnější, a proto je také moc dobrý. Ve Vietnamu tradičně lidé nemají dost pestré stravy, navíc drsné počasí a těžkou fyzickou práci, jen málo Vietnamců je tlustých. Takže, když vidí někoho tlustého, myslí si, že se má dobře a pochvalují si to. Když jsem to ostatním na komunitě vysvětlila, všichni se začali také smát. Pan vychovatel se nejen nezlobil, ale do dnes sám sobě říká pan velké břicho.

3. Úsměv

Ve své pedagogické praxi jsem se občas setkala se situací, kdy učitel nebo vychovatel kritizoval či nadával na nějaké vietnamské dítě za to, že udělalo chybu a ještě se u toho dítě smálo. Takový

úsměv však často znamená, že už ví o své vině, omlouvá se za to a hlavně doufá, že jeho úsměv sníží Váš vztek, že Vás uklidní. Jenže málo Čechů tomu porozumí, a proto ho považuje za drzé chování, a tím se rozčílí ještě mnohem více.

4. I tesař se někdy utne

Chodila jsem na přednášky pedagogiky. Jednou jsme měli přednášku o pedagogické komunikaci a pan docent říkal: Prosím vás, když mluvíte s někým, podívejte se do jeho očí. Tak jsem si říkala: No, to u nás vůbec naplatí, nebo platí úplně naopak. Mě také vyprávěla spolubydlící, že slyšela z rádia jednoho Korejce, který říkal, že u nich doma, když s někým mluví, prostě se nesmí dívat do jeho očí. Totiž v Asii se přímý pohled do očí druhého při komunikaci považuje za drzost, neslušnost a výraz odporu. Sama si neumím představit, jaký bych měla pocit, kdybych mluvila s nějakým žákem ve Vietnamu a on se mě přitom díval pořád do očí. Vietnamci se proto nedívají do očí druhého, ale někam jinam, např. dolů. Učitelé a pedagogičtí pracovníci, kteří pracují s vietnamskými dětmi si toho určitě mohou všimnout u dětí samotných či u jejich rodičů. Děti často takový rozdíl vycítí a své chování upraví. Rodiče často již ne. Byla jsem mnohokrát svědkem situace, kdy Češi mluvili a Vietnamci uhýbali svými očima buď dolů či někam jinam. Češi to vnímali jako projev nerespektování, nepozornosti či neupřímnosti.